

Kurgu Dergisi
S: 15, 361-379, 1998

EĞİTİM İLETİŞİMİ ALANA İLİŞKİN YENİ BİR TANIM

Öğr.Gör. C. Hakan AYDIN*

ÖZET

Eğitim İletişimi kavramı, geçmişi çok kısa olmasına rağmen, üzerinde çok fazla durulmuş ve değişik alanlardan da katılımlarla tanımlamada çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Geçmişten bugüne "Eğitim İletişimi"nin tanımıyla başlayan bu çalışma 1970'li yıllardan 1990'lı yıllara kadar birçok tanıma yer vermektedir. Daha önce yapılan bu tanımlardaki ortak öğeler, gelişimi, başka alanların katkıları ve alanın kapsamı dikkate alınarak da eğitim iletişimine yeni bir tanım getiren bu çalışma etki, verim, çekicilik, öğrenmenin gerçekleşebilmesi, teknoloji, sistemik ve sistematik, kuram ve uygulama çalışma alanı gibi kavramlara da açıklık getirmektedir.

GİRİŞ

Eğitim iletişiminin bir çalışma alanı olarak kabulü, ancak 1960'lı yıllarda gerçekleşmiştir. Bu kısa geçmişine rağmen, alana ilişkin çok çeşitli tanımlar yapılmıştır. Alandaki araştırmacıların ve geliştirmecilerin, alanı kendi çalışmaları, ilgi ya da uzmanlık konuları doğrultusunda tanımlamaları, bu çeşitliliğin başlıca nedeni olarak gösterilmiştir (1). Ek olarak alanın, devingen -başka bir deyişle yeni uygulama ve çalışmaların etkisiyle sürekli değişen, gelişen- bir yapıya sahip olması da görüş birliğine

* Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi

1 C.G. Gentry (1991). "Educational Technology: A Question of Meaning". **Instructional Technology: Past, Present and Future**. Ed: G.J. Anglin Englewood, CO: Libraries Unlimited; C.G. Gentry (1995). "Educational Technology: A Question of Meaning". **Instructional Technology: Past, Present and Future**. Ed: G.J. Anglin 2nd Ed. Englewood, CO: Libraries Unlimited.

varılmış bir tanımının yapılmasını güçleştirmiştir (2).

Eğitim iletişiminin tanımlarına geçmeden önce alana verilen farklı isimlerden söz etmek yararlı olabilir. Eğitim iletişimi başlangıçta “görsel öğretim” olarak tanınmıştır. Daha sonra gelişimine bağlı olarak, sırasıyla “görsel-işitsel öğretim”, “görsel-işitsel iletişim”, “eğitim iletişimi”, “eğitim iletişimi ve teknolojisi”, “eğitim teknolojisi”, “öğretim teknolojisi” isimlerini almıştır. Doksanlı yılların sonlarına gelinen bugünlerde de bu isimlerin tümünün ve çok sayıda benzerinin, kişisel tercihler doğrultusunda kullanıldığı gözlemlenebilir. Örneğin, alan, Amerika Birleşik Devletleri’nde daha çok “öğretim teknolojisi”, Canada ve Avustralya gibi bazı ülkelerde “eğitim iletişimi ve teknolojisi”, başta İngiltere olmak üzere öteki ülkelerde “eğitim teknolojisi” olarak isimlendirmektedir. Türkiye’de ise alan genellikle “eğitim teknolojisi” olarak anılmaktaysa da “eğitim iletişimi” ve “öğretim teknolojisi” gibi isimler de kullanılmaktadır.

Bu çalışmada alan “eğitim iletişimi” olarak isimlendirilmiştir. Bu ismin seçiminde, alanın temelde, eğitimin değil, bir sorun çözmeye disiplini olarak tanımlanabilen teknolojinin altında ele alınması (3) ve temelde bir iletişim etkinliği olması (iletişim tekniklerinden ve teknolojilerinden sıkça yararlanması) gibi nedenler etkili olmuştur. Aşağıda, öncelikle alana ilişkin geçmişten bugüne -90’ların sonuna- kadar alan için geliştirilen tanımlar sıralanmıştır. Sonra sıralanan bu tanımların ortak özellikleri, alanın gelişimi, başka alanların eğitim iletişimine katkıları ve alanın kapsamı dikkate alınarak yeni bir tanım geliştirilmiştir. Son bölümde ise geliştirilen bu yeni tanımın öğeleri açıklanmıştır.

GEÇMİŞTEN BUGÜNE TANIMLAR

Eğitim iletişimi ve teknolojisine ilişkin alanyazında farklı tanımların yer aldığı daha önce belirtilmişti.

- 2 D. Ely (1989). “Field of Study”. **The International Encyclopedia of Educational Technology**. Ed: M. Eraut. Oxford, UK: Pergamon; D. Ely (1996). “Instructional Technology: Comtemporary Frameworks”. **International Encyclopedia of Educational Technology**. Ed: T. Plomp & D. Ely. 2nd Ed. Cambridge, UK: Pergamon.
- 3 R. Heinich (1984). “The Proper Study of Instructional Technology”. **Educational Communications and Technology Journal**. 32 (2), 67-87; P. Saettler (1990). **The Evolution of American Educational Technology**. Englewood, CO: Libraries Unlimited.

Bu tanımlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

- Cleary ve arkadaşlarına göre eğitim iletişimi, öğretim ilkelerinin uygulanmasında kullanılan teknikler ve yöntemlerle ilgilenmektedir (4).
- Collier ve arkadaşlarına göre ise eğitim iletişimi, insanın öğrenme sürecini geliştirecek sistemlerin, tekniklerin ve yardımların uygulanmasını içermektedir. Collier ve arkadaşları alanın, dört temel özelliğinden söz etmişlerdir. Bunlar: 1- öğrenen tarafından kazanılacak amaçların tanımlanması, 2- öğrenilecek konunun yapılandırılması ve çözümlenmesi için öğrenme ilkelerinin uygulanması, 3- materyallerin sunumu için uygun ortamların seçimi ve kullanılması, 4- materyallerin ve dersin etkiliğinin ölçülebilmesi için öğrencilerin performanslarının değerlendirilmesinde kullanılacak uygun ölçme yöntemlerinin seçimi ve kullanılmasıdır (5).
- Silverman eğitim iletişimini göreceli eğitim iletişimi ve yapıcı eğitim iletişimi olmak üzere iki bölümde ele almaktadır. Silverman'a göre istendik amaçlara ulaşmak için, "göreceli eğitim iletişimi" süreçler ve araçlar üzerinde odaklaşırken, "yapıcı eğitim iletişimi" öğretim sorunlarının çözümlenmesi, ölçme araçlarının seçilmesi, yapılandırılması ile üretim teknikleri ve araçları üzerinde yoğunlaşmaktadır (6).
- Commission on Instructional Technology (Öğretim Teknolojisi Komisyonu) eğitim iletişiminin iki tanımını geliştirmiştir. Bunlardan ilki eğitim iletişimini, öğretmen, ders kitabı ve yazı tahtası ile birlikte öğretim amacıyla kullanılabilir iletişim ortamı olarak tanımlamıştır. İkinci ise eğitim iletişimini, daha etkili bir öğretimin gerçekleştirilmesi için, belirli amaçlar doğrultusunda öğrenme-öğretme sürecinin tasarımını, gerçekleştirilmesini ve değerlendirmesini içeren sistematik bir yol olarak tanımlamıştır. Ayrıca bu tanımda, insanın öğrenmesi ve iletişim üzerine yapılan araştırmalardan yararlanılması, insan ile insan dışı kaynakların bir arada kullanılması gerektiği

4 A. Cleary, et al. (1976). **Educational Technology: Implications for Early and Special Education**. New York: John Wiley and Sons.

5 K.G. Collier, et al. (1971). **Colleges of Educational Learning Programmes: A Proposal** (Working Paper No.5). Washington, DC: National Council for Educational Technology.

6 R. E. Silverman (1968, January). **Two Kinds of Technology**. Educational Technology, 3.

savunulmuştur (7).

- Silber'a göre eğitim iletişimi, öğretim sistem parçalarının (iletiler, insanlar, materyaller, araçlar, teknikler, çevre) geliştirilmesi (araştırma, tasarım, üretim, değerlendirme, destek-arz, kullanma) ve eğitim sorunlarının çözümü için sistematik bir yapıda yönetilmesidir (8).
- Armsey ve Dahl eğitim iletişimini öğrenme-öğretme süreçlerinde kullanılan araç ve materyaller olarak tanımlamışlardır (9).
- Kulikowski, eğitim iletişimine ilişkin Armsey ve Dahl'ın tanıma benzer bir tanım geliştirmiştir. Kulikowski'ye göre eğitim iletişimi "araçların ve tekniklerin, öğretmedeki yararlarının çalışıldığı" bir alandır (10).
- Vaughan da eğitim iletişimini "öğretme/öğrenme sürecinin geliştirilmesi ve aktarımı için, bilgilerin ve araçların bir araya getirilmesi" şeklinde tanımlamıştır (11).
- Forsythe, eğitim iletişimini, sorun çözme disiplini gibi gösteren bir tanım geliştirmiştir. Forsythe'e göre eğitim iletişimi "insan kapasitesini artırmak ve sorunları çözmek için, bilgilerin, araçların ve süreçlerin kullanılması"dır (12).
- Gagné ise eğitim iletişimini, bilimsel araştırmalar sonunda ortaya çıkarılan sistematik bilgi olarak ele almış; sunum araçları, bilgisayar programları gibi öğretimin sunulmasında kullanılan makine ve materyaller olarak algılanmasının yanlış olduğunu savunmuştur (13).

-
- 7 Commission on Instructional Technology (1970). **To Improve Learning. A Report to the President and the Congress of the United States.** Washington, DC: Commission on Instructional Technology.
 - 8 K. Silber (1970). "What Field are we in, Anyhow?" **Audiovisual Instruction.** 15 (5), 21-24.
 - 9 J.W. Armsey & N.C. Dahl (1973). **An Inquiry Into Uses of Instructional Technology.** A Ford Foundation Report.
 - 10 S. Kulikowski (1997, November). **On Defining Instructional Technology** (Online). Available: <http://www.it.utk.edu/jklittle/edsmrt521/itdefine.html>
 - 11 H.W. Vaughan (1997, November). DEFINITION 4. In S. Kulikowski. **On Defining Instructional Technology** (Online). Available: <http://www.it.utk.edu/jklittle/edsmrt521/itdefine.html>
 - 12 G.S. Forsythe (1997, November). DEFINITION 2. In S. Kulikowski. **On Defining Instructional Technology** (Online). Available: <http://www.it.utk.edu/jklittle/edsmrt521/itdefine.html>
 - 13 R.M. Gagné (Ed.) (1987). **Instructional Technology: Foundations.** Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

- Gentry ise eğitim iletişiminin, öğretime ve eğitime ilişkin iki tanımını geliştirmiştir. Gentry öğretim odaklı eğitim iletişimini, öğretim sorunlarının çözümü için davranış ve fen bilimlerine ilişkin kavramlar ile diğer bilgilerden oluşan stratejilerin ve tekniklerin, sistemik, sistematik uygulamaları olarak tanımlamıştır. Gentry'e göre eğitim odaklı eğitim iletişimi ise, eğitim sorunlarının çözümünde uygulanan öğretim, öğrenme, gelişme, yönetim ve öteki teknolojilerin birlikteliğidir (14).

Eğitim iletişimi alanında en çok tanınan örgüt olarak Assosiation for Educational Communications and Technology (AECT), alanın sınırlarını çizerek araştırmacı ve geliştirmecilere yardımcı olmak istemiştir. Bunun sonucu olarak, zaman zaman alanın tanımlanmasına yönelik çalışmalar yaptırmış, çalışma sonunda varılan tanımları, alanın resmi tanımı olarak kabul etmiştir. Bu çalışmalar şöyle özetlenebilir:

- AECT'in alanın tanımlanmasına ilişkin çalışmalarından ilki, 1963 yılında gerçekleştirilmiştir. Ely, o dönemde görsel-işitsel iletişim olarak adlandırılan alanın, "öğrenme sürecini denetleyen iletilerin tasarımı ve kullanımı ile uğraşan, eğitim kuram ve uygulamalarının bir kolu" olarak tanımlandığını belirtmiştir (15).
- AECT, alanın tanımlanması yönündeki ikinci çalışmayı 1972 yılında yaptırmıştır. Bu çalışma sonunda eğitim iletişimi, "tüm öğrenme kaynaklarının sistematik olarak belirlenmesi, geliştirilmesi, düzenlenmesi ile kullanılması ve bu süreçlerin yönetilmesi yoluyla insanın öğrenmesini kolaylaştırmakla uğraşan bir alan" olarak tanımlanmıştır (16).
- Alanın tanımlanmasına yönelik üçüncü çalışma, eğitim iletişiminin "insanın öğrenmesine ilişkin tüm konularla ilgili sorunlarının çözümlenmesi, bu sorunlara yönelik çözümlerin planlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve yönetilmesi için, insanları, işlemleri, düşünceleri, araçları, kurumları içeren

14 C.G. Gentry (1991), (1995), **A.g.k.**

15 Aktaran R.A. Reiser & D. Ely (1997). "The Field of Educational Technology an Reflected Through its Definitions". **Educational Technology Research & Development**. 45 (3), 63-72; B.B. Seels & R.C. Richey (1994). **Instructional Technology: The Definition and Domains of the Field**. Washington, DC: AECT.

16 Aktaran **A.g.k.**

karmaşık ve bütüncül bir süreç“ olduğunu ileri sürmüştür (17).

- AECT, alanın tanımlanması yönündeki son çalışmayı 1994 yılında yaptırmıştır. Örgütün kabul ettiği son tanımda eğitim iletişimi “öğrenme kaynaklarının, süreçlerinin tasarlanması, geliştirilmesi, kullanılması, yönetilmesi ile değerlendirmesine ilişkin kuram ve uygulamalar” olarak ele alınmıştır (18).

Türkiye’de de eğitim iletişiminin farklı tanımları yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

- Çilenti, eğitim iletişiminin “davranış bilimlerinin iletişim ve öğrenmeyle ilgili verilerine dayalı olarak, eğitimle ilgili ulaşılabilir insan-gücünü ve insan-gücü-dışı kaynakları, uygun yöntem ve tekniklerle akıllıca ve ustaca kullanıp, sonuçlarını değerlendirerek, bireyleri, eğitimin özel amaçlarına ulaştırma yollarını inceleyen bilim dalı” olduğunu belirtmiştir (19).
- Okan ise eğitim iletişimini “bireyde kendi yaşantıları yoluyla istenilen davranış değişikliklerini kazandırma sürecini sağlayan araç-gereç ve tekniklerin tümü” olarak tanımlamıştır (20).
- Özçelik daha genel bir ifadeyle eğitim iletişiminin “eğitim amaçlı iletişim” etkinliği olduğunu ileri sürmüştür (21).
- Şimşek eğitim süreçlerinde iletişim teknik ve teknolojilerinden sıkça yararlandığını; bu bağlamda eğitim iletişiminin, “bu yararlanmayı inceleyen bir bilim dalı” olduğunu belirtmiştir(22).
- Alkan ise eğitim iletişimini “genelde eğitime, özelde öğrenme durumuna egemen olabilmek için, ilgili bilgi ve becerilerin işe koşulmasıyla, öğrenme ya da eğitim süreçlerinin işlevsel olarak yapıllaştırılması; başka bir deyişle öğrenme-öğretme süreçlerinin tasarlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi işi” olarak tanımlamıştır (23).

17 Association for Educational Communications and Technology Task Force (1977). **The Definition of Educational Technology**. Washington, DC: AECT.

18 B.B. Seels & R.C. Richey. **A.g.k.**

19 K. Çilenti (1984). **Eğitim Teknolojisi ve Öğretim**. Ankara: Kadioğlu.

20 K. Okan (1983). **Eğitim Teknolojisi: Yöntemler, Teknikler ve Uygulama**. Ankara: Okan.

21 D.A. Özçelik (1990). “Eğitim İletişimi”. **Kurgu: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayını**, 8, s. 369-378.

22 A. Şimşek (1998). **Eğitim İletişiminde Kimlik Arayışı**. Baskı için verilmiştir.

23 C. Alkan (1995). **Eğitim Teknolojisi**. 4. Baskı. Ankara: Atilla.

- Barkan toplumsal bir yaklaşımla, dünyadaki doğal ya da doğal olmayan değişimlerin eğitim isteminde artışa ve çeşitlenmeye yol açtığını, varolan eğitim modellerinin (sistemlerinin, düşüncelerinin) bu istemi karşılayamaz duruma geldiğini belirtmiştir. Barkan'a göre, bu eğitim istemini karşılayabilmek için bireylerarası ve kitle iletişim ortamlarının yoğun olarak kullanıldığı yeni bir modele gereksinim vardır. Bu yeni modeli Barkan, eğitim iletişimi modeli olarak adlandırmış ve eğitim iletişimini "bir bilim ve düşün disiplini olarak, çağdaş eğitim taleplerinin belirlenmesi ve karşılanması amacıyla toplumda yoğun iletişim içinde olunması gereğini kavramış; ve bunun gereği yerine getiren bir akademik çalışma alanı" olarak tanımlamıştır (24).
- Güler, eğitim iletişimini kişilik geliştirme süreciyle ilişkilendirerek şöyle tanımlamıştır (25): "Eğitim iletişimi, kaynak kişilik tarafından oluk, ileti, iletişim araçları kullanılarak, alıcı kişilikte amaçlı olarak istenik yönde kişilik bilgisi sağlama ve kişilik bilgisi geliştirme sürecidir."

Eğitim iletişimi alanına ilişkin yukarıdaki ve benzeri tanımlar incelendiğinde, bazı kavramların -her ne kadar anlamları değişse de - sık kullanılığı gözlemlenebilir. Bu kavramlara örnek olarak "sistematik", "süreç" (ya da işlem), "tasarım", "geliştirme", "kullanma", "öğretim", "araç-gereç", "yönetim", "değerlendirme", "kuram" verilebilir. Bu kavramların çoğu hemen hemen tüm tanımlarda yer almıştır; ancak alanın gelişimine bağlı olarak "denetim", "araçlar", "makina/insan" ve "öğretme" gibi bazı kavramlar zamanla kullanılmamaya başlanmıştır.

Öte yanda, Ely eğitim iletişimine ilişkin tanımların genelde şu üç ana tema üzerinde yoğunlaştığını açıklamıştır. Bunlar eğitim iletişiminin; 1- sistematik bir yaklaşım içermesi, 2- araçlar (means-yöntem, süreç, araç vb.) üzerinde çalışması ve 3- belirli bir amaca dönük olmasıdır (26).

24 M. Barkan (1994). **Eğitim İletişimi: Kavramsal Temelleri ve İşlevleri**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayını, 17.

25 D. Güler (1990). "Eğitim İletişimi Kavramı ve Sistem Yaklaşımı Açısından Eğitim İletişimi Sürecinin İncelenmesi". **Kurgu: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayını**. 8, 479-487.

26 Aktaran B.B. Seels & R.C. Richey. **A.g.k.**

Reiser ve Ely eğitim iletişiminin gelişimine ilişkin olan çalışmalarında, alanın tanımlarından yararlanmış ve Ely'nin yukarıdaki belirtilen ana temalarını destekleyen bulgular elde etmişlerdir. Bu bağlamda, alanı tanımlarken belirtilen temaların dikkate alınması gerektiğinden söz edilebilir. Aşağıda, eğitim iletişimine ilişkin yeni bir tanım yapılmıştır. Bu tanım geliştirilirken, sözü edilen ana temalar dikkate alınmış; ayrıca alanın gelişimi, beslendiği disiplinler ve kapsamı da göz önünde bulundurulmuştur (27).

YENİ BİR TANIM

Eğitim iletişimi, daha önce yapılan tanımlardaki ortak öğeler (temalar), gelişimi, beslendiği disiplinler ve kapsamı dikkate alınarak şöyle tanımlanabilir: "Eğitim iletişimi, değişik çevrelerde, etkili, verimli, çekici bir öğrenmenin gerçekleşebilmesi için gerekli teknolojilerin, sistematik ve sistemik olarak işe koşulmasıyla ilgili kuramları ve uygulamaları içeren çalışma alanıdır. "

Bu tanımın daha iyi anlaşılabilmesi için öğelerinin incelenmesi gerekebilir. Tanımda ilk dikkati çeken öge "değişik çevreler" ifadesidir. Değişik çevreler ile belirtilmek istenen ana düşünce öğrenmenin her çevrede gerçekleşebileceğidir. Başka bir deyişle, eğitim iletişimi, yalnızca biçimsel eğitim kurumu olan okul çevresinde, insan yaşamının yalnızca belirli bir döneminde gerçekleşen eğitim etkinlikleriyle değil, insanın yaşamı boyunca, bulunduğu her çevrede (örneğin arkadaş ve iş çevresi) gerçekleşen öğrenmeyle ilgilenmektedir. Eğitim iletişiminin gelişimi dikkate alındığında, öğrenme-öğretme süreçlerinde teknolojiden yararlanma daha çok askeri ya da öteki örgütlerde gerçekleşmiştir. Örgütlerdeki insan kaynakları geliştirme etkinlikleri, eğitim iletişiminin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (28). Bu bağlamda, eğitim iletişiminin, okullarda gençlerin eğitiminin yanı sıra örgütlerdeki yetişkinlerin yetiştirilmesiyle de ilgilendiği ileri sürülebilir.

Biraz ileri gidilerek, biçimsel olmayan eğitim -yaşam içinde keniliğinden oluşan, amaçlı ve planlı olmayan, bireyin çevresiyle etkileşimi sonunda bir şeyler öğrenmesini içeren eğitim süreci (29) -etkinliklerinin de eğitim iletişimi alanı içinde değerlendirilebileceği ileri sürülebilir. Bireyler, zamanlarının büyük bir bölümünü biçimsel eğitim çevrelerden

27 R. A. Reiser & D.Ely (1997). **A.g.k.**

28 P. Saettler. **A.g.k.**

29 N. Fidan & M. Erden (1994). **Eğitime Giriş**. Ankara: Meteksan

çok biçimsel olmayan çevrelerde (aile, arkadaş, televizyon vb.) geçirmektedirler. Böylece bu çevrelerden büyük ölçüde etkilenmektedirler. Örneğin alanyazında, çocukların okulda harcadıkları zamandan çok daha fazla zamanı televizyon karşısında harcadıklarını ve televizyon programlarından etkilendiklerini ortaya koyan araştırmalar vardır. Araştırmalar, çocukların gözlem ve taklit yoluyla olumlu ya da olumsuz çeşitli davranışları televizyon programları aracılığıyla kazandıklarını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, biçimsel olmayan eğitim ile doğrudan ilgili olan eğitim iletişiminin, kitle iletişim araçları yoluyla yayılan görsel-sözel iletilerin tasarımında devreye girdiği düşünülebilir. Böylece, öğrenme kuram ve uygulamaları doğrultusunda olumlu (istendik) davranış örüntüleri oluşturacak iletilerin aktarımına yardımcı olacağı ileri sürülebilir.

Kısaca, eğitim iletişiminin biçimsel ya da biçimsel olmayan her tür çevrede gerçekleşen öğrenme ile ilgili olduğundan söz edilebilir.

Etkili, verimli ve çekici kavramlarına alanyazında sık rastlanmasına rağmen bu kavramların işlevsel tanımlarına dönük çalışmalar oldukça azdır. Sözlüklerde “etkili” beklenen ya da istendik sonuçlara ulaşma, “verimli” en az zaman, para ve emek harcanarak amaca ulaşma, “çekici” ilgi çekme olarak tanımlanmaktadır (30).

Eğitim iletişimi alanında “etkililik”, farklı teknolojilerin, öğrenenlerin istendik davranış örüntülerini kazanmaları (başarı) üzerinde, etkili olup olmadıkları ve ne ölçüde etkili olduklarıyla ilgilidir.

“Verimlilik” ise öğrenme sürecinde, farklı teknolojilerden en az para, emek ve zaman harcanarak nasıl yararlanılabileceğiyle ilgilidir (31).

30 B.R. Costello, et al. (1991). **Webster's College Dictionary**. New York: Random House.

31 M. Mulder (1996). “Cost Effectiveness of Training Courses”. Ed: T. Plomp & D. Ely. **International Encyclopedia of Educational Technology**. 2nd Ed. Cambridge, UK: Pergamon; M.E. Lockheed & E.A. Hanushek (1996). “Concept of Educational Efficiency and Effectiveness”. Ed: T. Plomp & D. Ely. **International Encyclopedia of Educational Technology**. 2nd Ed. Cambridge, UK: Pergamon; T.J. Newby, D.A. Stepich, J.D. Lehman & J.D. Russell (1996). **Instructional Technology for Teaching and Learning: Designing Instruction, Integrating Computers and Using Media**. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Alanda “çekici” kavramı da, öğrenenlerin öğrenme sürecine gönüllü ve istekli katılımı anlamında kullanılmaktadır (32).

Bu üç kavramdan özellikle “etkililik” ve “verimlilik” sık karıştırılmaktadır. Etkililik, başarının artırılması üzerinde yoğunlaşırken, verimlilik, maliyet-yarar üzerine odaklanmaktadır (33).

Etkili, verimli ve çekici kavramlarının bir sistem bütünlüğü içerdiğinden söz edilebilir. Etkili olan bir teknoloji verimli ve/veya çekici olmayabilir. Ters durumlar da söz konusu olabilir. Örneğin, bir işletme ortamını düşünelim: İşletmenin tüm çalışanları A konusunda, kısa sürede yetiştirilmeleri gerekmektedir; ancak yetiştirmede yer alacak az sayıda nitelikli konu uzmanı bulunmaktadır. Küçük gruplarla bu yetiştirmenin gerçekleştirilmesi, zaman ve maliyet açısından verimli görülmemektedir. Böyle bir durumda öğrenenlerin sayısını arttırmak, verimliliği artırabilir. Öte yanda grupların büyük tutulması, öğrenenlerin, hedeflenen davranışları beklenen düzeyde kazanıp kazanamamalarını ve/veya konuyu öğrenme isteklerini etkileyebilir. Başka bir deyişle, yetiştirme programının etkililiği ve/veya çekiciliği azalabilir. Bu durum yetiştirme programının başarısını olumsuz yönde etkiler.

Eğitim iletişimi, öğrenme sorunlarına ilişkin etkili, verimli ve çekici çözümler geliştirmeyi hedeflemektedir.

Öğrenmenin gerçekleştirilmesi ifadesi özellikle seçilmiştir. Alana ilişkin tanımlar ve çalışmalar incelendiğinde, 1980’li yılların sonlarına kadar alanın “öğrenme”den çok “öğretme” olgusu üzerinde yoğunlaştığı ve “öğretim” kavramının sık kullanıldığı saptanabilir. Alandaki uygulamaların çoğunda, eğitimin öğrenenin dışında bir başkasıyla (öğretmen, tasarımcı, ortam) ilişkilendirdiği gözlemlenebilir. Ancak özellikle bilişsel psikolojinin, eğitimin odak noktası olarak öğreneni göstermesi, alandaki çalışmaların “Nasıl öğretiriz?” sorusundan çok “Nasıl öğrenebilir?” sorusu üzerinde yoğunlaşmasını sağlamıştır. Başka bir deyişle “öğrenme” odak noktası konumuna gelmiştir. Bu nedenle, tanımda “öğrenmenin gerçekleştirilmesi” ya da “öğretimin gerçekleştirilmesi” gibi ifadelerin yerine, öğreneni merkez alan “öğrenmenin gerçekleştirilmesi” kullanılmıştır.

32 J.M. Keller (1983). “Motivational Design of Instruction”. Ed: C. M. Reigeluth. **Instructional-Design Theories and Models: An Overview of Their Current Status**. Hilldale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

33 M.E. Lockheed & E.A. Hanushek. **A.g.k.**

Teknoloji çoğunlukla eksik tanımlanan bir kavramdır. Günlük yaşamda teknoloji kavramı, televizyon, bilgisayar, buzdolabı gibi araçlar için kullanılmaktadır. Bu bağlamda teknoloji kavramı, geleneksel yaklaşımla “doğal ortamla başa çıkmamızı ve hayatın gereksinimlerinin üstesinden gelmemizi sağlayan çeşitli araçlar” olarak tanımlanmaktadır(34). Ancak teknolojiyi bir ürün olarak gösteren bu tanım, eksiktir. Teknoloji kavramı ürün olarak tanımlanabileceği gibi süreç olarak da tanımlanabilir (35). Süreç olarak teknoloji, “bilimsel bilgiyi sistemli biçimde kullanarak uygulamadaki sorunlara geçerli çözümler bulma” biçiminde tanımlanmaktadır (36). Bu anlamda bir yöntem, ilke, uygulama biçimi ve teknik de teknoloji olarak değerlendirilebilir. Örneğin 1970’li yıllarda Türkiye’nin İç Anadolu bölgesindeki Altınyayla ovasında bulunan buğday tarlalarında ortaya çıkan bir böcek türü, tüm buğday başaklarında siyah bir atık bırakmıştır. Buğdaydan elde edilecek ürünlerin kalitesini büyük ölçüde etkileyen bu atıklar, bir çok çiftçiyi zor durumda bırakmıştır. Oysa, bazı çiftçiler geliştirdikleri bir yöntemle, bu atıkları buğday başaklarından ayırmayı başarmışlardır. Geliştirdikleri bu yöntemde çiftçiler, önce topladıkları başakların yığın haline getirmişler, sonra iki kişinin gergin olarak tuttuğu bir ipi bu yığın için gezdirmişlerdir. Böylece, siyah atık ufalanarak yığının dibinde toplanmış ve temiz buğday başakları üste kalmıştır. Çiftçilerin geliştirdikleri bu yöntem her hangi bir araç içermediği halde, teknoloji olarak değerlendirilebilir.

Eğitim iletişimine ilişkin tanımların çoğunda “ürün” ve “süreç” ya da onun yerini alan “yöntem”, “teknik”, “kaynak”, “insan”, “araç”, “materyal” gibi kavramlar kullanılmıştır. Bunun başlıca nedeni olarak alanın, öğrenme-öğretme sürecinde öğretmene yardımcı görsel-ışitsel ortamların (ürünlerin) kullanılması olarak değil, bir öğrenme için gerekli her tür yöntem, teknik, ilke, insan ve ürünün işe koşulması olarak da tanımlanması gösterilebilir. Eğitim iletişimi alanının yukarıdaki tanımında “teknolojiler” kavramı, öğrenenin, öğrenmesine yardımcı olacak her tür ürün ve süreç anlamında kullanılmıştır.

34 G. Basalla (1996). **Teknolojinin Evrimi**. Çev: C. Soydemir. Ankara: TUBİTAK (Asıl basım tarihi 1988).

35 P. Saettler. **A.g.k.**; R. Heinich, M. Molenda & J.D. Russell (1993). **Instructional Media and the New Technologies for Instruction**. 4th Ed. New York: Macmillan.

36 A. Şimşek (1996, Eylül). **Eğitsel İletişimde Çokortamlı Teknolojik Gelişmeler**. Üçüncü Eğitim Bilimleri Kongresi’nde sunulan bildiri. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Sistemik ve sistematik, sistem düşüncesine ilişkin kavramlardır. Sistem, aralarında bir ilişkiler kümesi sergileyen karşılıklı etkileşim içinde belirli bir amaca yönelmiş öğeler kümesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda üç temel özellik göze çarpar; 1- öğe, 2- karşılıklı ilişki ve 3- amaç(37).

Bir olguyu oluşturan öğeler arasındaki karşılıklı ilişkiyi (etkileşimi) ön plana çıkaran sistem düşüncesi, “sistem ne yapar?” sorusuyla ilgilenen genel sistem kuramının gelişmesine yol açmıştır. Sistem düşüncesinin ve genel sistem kuramının, eğitim iletişimini, sistemler yaklaşımıyla etkilediği düşünülebilir.

Sistemler yaklaşımının, eğitim iletişimine olan temel katkısı “sistematik” kavramında aranabilir. Sistematik, işlemsel (süreçsel) kavramının sistem düşüncesindeki yansımasıdır. Sistematik, birbirini izleyen ve birbiriyle etkileşimi olan işlemlerin oluşturduğu bir süreci tanımlamada kullanılmaktadır. Sistemler yaklaşımda ise, karmaşık problemlerin çözümü için çözümleme, tasarımı, geliştirme, uygulama ve değerlendirme işlemlerini içeren bir süreç anlamına gelmektedir (38).

Öte yanda, genel sistem kuramının sistemler yaklaşımında “sistemik” kavramının gelişimine yol açtığından söz edilebilir. Sistemik, bütüncül görüş açısı anlamına gelmektedir (39). Sistemik düşünce, bir sistemin yalnızca kendini oluşturan öğelerden oluşmadığını, aslında daha büyük bir sistemin bir parçası (ögesi) olduğunu ileri sürmektedir. Sistem, çevresindeki diğer sistemlerden gelen girdileri, içerdeki öğeleri aracılığıyla işleyerek, yine çevresine çıktı olarak gönderir; böylece, öteki sistemlerle etkileşimde bulunur. Sistemler yaklaşımında sistemik kavramı, karmaşık sorunların çözümü için çözümleme, tasarımı, geliştirme, uygulama ve değerlendirme işlemlerini içeren sürecin (sistematik düşünce) tek başına yeterli olmadığını; tüm bu işlemleri, bu işlemlerin ilişkili olduğu insanları, kurumları, olguları, yöntemleri vb etkileyen etmenlerin, sürecin doğuracağı sonuçların etkileyeceği öteki sistemlerin, bir arada

37 H. Erkut (1995). **Analiz, Tasarım ve Uygulamalı Sistem Yönetimi**. Ankara: İrfan.

38 A.J. Romiszowski (1996). “System Approach To Desing And Development”. Ed: T. Plomp & D. Ely, **International Encyclopedia Of Educational Technology**. 2nd Ed. Cambridge, UK: Pergamon.

39 C.M. Reigeluth & R.J. Garfinkle (1994). **Systemic Change in Eeducation**. Englewood Cliffs, NJ: Educational Technology.

düşünülmesi gerektiğini vurgulamak için kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, sistemik düşünce sorunun çözümü için, onu etkileyen ya da ondan etkilenen tüm sistemlerin bütüncül olarak işe koşulmasını gerektirmektedir.

Özetle, öğrenmenin gerçekleşebilmesi için gerekli teknolojiler kullanılırken hem mikro düzeyde sistematik sürecin işletilmesi hem de makro düzeyde sistemik düşünülmesi gerektiğinden söz edilebilir. Bu noktada, sistemik düşüncenin sistematik süreci içerdiği ve tanımda her iki kavram yerine yalnızca “sistemik” kavramının kullanılabileceği ileri sürülebilir. Her iki kavramın birlikte kullanılma nedeni, eğitim iletişimi alanının öğrenmeye ilişkin sorunları mikro düzeyde -sistematik olarak çözmeye çalışırken, aynı zamanda sorunları bütüncül olarak değerlendirerek (etkileyen ve etkilenen çevre sistemlerle birlikte düşünerek) daha kalıcı ve kesin çözümler üretebilmeyi de amaçlamasıdır.

Kuram ve uygulama bir alanı oluşturan temel öğelerdir. Kuram, “betimleme, açıklama ve tahmin amaçlarına yönelik olarak, kavramlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin tasarımıyla, olguya ilişkin sistematik görüş sağlayan bir dizi kavram, tanım ve önermeler” biçiminde tanımlanmaktadır (40). Kuram, bilgi yapısının oluşmasını sağlayan kavramları, ifadeleri, ilişkileri, ilkeleri, ve önermeleri içerir. Uygulama, sorunların çözümü için bilginin kullanımı anlamında değerlendirilebilir. Ayrıca uygulama, sonuçları yoluyla, bilgi yapısının (kuramın) oluşmasına, değişmesine ve/veya gelişmesine katkıda bulunur.

İncelendiğinde eğitim iletişimi alanının kapsamında araştırma ve geliştirme etkinliklerinin bulunduğu saptanabilir. Alanda yapılan araştırmaların, çeşitli kavramların, ilkelerin, önermelerin, ilişkilerin oluşumuna ve bunları içeren, eğitim iletişimi kuramlarının gelişimine yardımcı olduğundan söz edilebilir. Öte yanda araştırmalar sonunda ortaya konan kuramlar, geliştirmeciler tarafından öğretim sorunlarının çözümüne ilişkin ürünlerin üretiminde kullanılmaktadır.

Çalışma alanının sınırları, disipline göre daha az belirgindir. Bir disiplin, araştırmalarla sürekli olarak denenen ve değişen, düzenlenmiş bilgi yapısı olarak tanımlanmaktadır. Çalışma alanı daha çok uygulamalı araştırma ve geliştirmeye ilgilidir. Çalışma alanları genellikle bir ya da

40 A. Marriner-Tomey (1989). **Nursing Theorists and Their Work**. St. Louis: C. V. Mosby.

daha fazla disiplinin ortaya koyduğu açıklamalardan yararlanırlar (41). Örnek olarak, mühendislik alanının matematik ve fizik disiplinlerinin, tıp alanının kimya ve biyoloji disiplinlerinin açıklamalarından yararlanması verilebilir.

Eğitim iletişimi alanı da çeşitli disiplinlerin ve alanların ortaya koyduğu açıklamalardan yararlanmaktadır. Eğitim, iletişim, psikoloji, mühendislik, yönetim, eğitim iletişiminin yararlandığı başlıca disiplin ve alanlardır. Eğitim iletişimi, bu disiplinlerin ortaya koyduğu ilkeleri, kavramları, kuramları, süreçleri, araçları etkili, verimli, çekici öğrenmenin gerçekleşmesi için işe koşar. Bu nedenle, eğitim iletişimi, bir disiplinden çok, çalışma alanı niteliği gösterir.

Bazı kaynaklarda (42) alan disiplinlerarası bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir. Çalışma alanı, disiplinlerarası yaklaşım kavramını da içerdiği için, bu tanımda “çalışma alanı” kavramı kullanılmıştır.

Sonuç

Eğitim iletişimi, değişik çevrelerde, etkili, verimli, çekici bir öğrenmenin gerçekleşebilmesi için gerekli teknolojilerin, sistematik ve sistemik olarak işe koşulmasıyla ilgili kuramları ve uygulamaları içeren çalışma alanıdır.

Eğitim iletişimi alanına ilişkin tanımların üç ana tema üzerinde yoğunlaştığı, daha önce belirtilmişti. Bunlar eğitim iletişiminin; (1) sistematik bir yaklaşım içermesi, (2) araçlar (means-yöntem, süreç, araç vb.) üzerinde çalışması ve (3) belirli bir amaca dönük olmasıydı.

Yukardaki tanımda, alanın sistematik bir yapı içerdiği açıkça belirtilmekle birlikte daha bütüncül -sistemik yaklaşım içerdiği de ileri sürülmüştür. Eğitim iletişimi ve teknolojisi alanının araçlar üzerinde çalışması, yukardaki tanımda “teknolojiler” kavramı ile vurgulanmıştır. Son olarak alanın amacı “etkili, verimli, çekici öğrenmenin gerçekleşebilmesi” biçiminde ifade edilmiştir.

41 D. Ely (1989). **A.g.k.**

42 Alkan, C. (1984). **Eğitim Teknolojisi: Kavram, Kapsam, Süreç, Ortam, Öğören.** 3. Baskı. Ankara: Aşama.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ALKAN, C. (1984). **Eğitim Teknolojisi: Kavram, Kapsam, Süreç, Ortam, İşgören**. 3. Baskı. Ankara: Aşama.
- _____ (1995). **Eğitim Teknolojisi**. 4. Baskı. Ankara: Atilla.
- ARMSEY, J. W. & N. C. DAHL (1973). **An Inquiry into Uses of Instructional Technology**. A Ford Foundation Report.
- Association for Educational Communications and Technology (1972). **The Field of Educational Technology: A Statement of Definition**. Audio-Visual Instruction, 17 (8), 36-43.
- Association for Educational Communications and Technology Task Force (1977). **The Definition of Educational Technology**. Washington, DC: AECT.
- BARKAN, M. (1994). **Eğitim İletişimi: Kavramsal Temelleri ve İşlevleri**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayını, 17.
- BASALLA, G. (1996). **Teknolojinin Evrimi**. Çev: C. Soydemir. Ankara: TÜBİTAK (Asıl basım tarihi 1988).
- CLEARY, A., et al. (1976). **Educational Technology: Implications for Early and Special Education**. New York: John Wiley and Sons.
- COLLIER, K. G., et al. (1971). **Colleges of Educational Learning Programmes: A Proposal** (Working Paper No. 5). Washington, DC: National Council for Educational Technology.
- Commission on Instructional Technology (1970). **To Improve Learning. A Report to the President and the Congress of the United States**. Washington, DC: Commission on Instructional Technology.

- COSTELLO, B. R., et. al. (1991). **Webster's College Dictionary**. New York: Random House.
- ÇİLENTİ, K. (1984). **Eğitim Teknolojisi ve Öğretim**. Ankara: Kadioğlu.
- ELY, D. (Ed.) (1963). "The Changing Role of the Audiovisual Process in Education: A Definition and Glossary of Related Terms". TCP Monograph No. 1. **AV Communication Review**. 11 (1), Supplement No. 6.
- _____ (1973). "Defining the Field of Educational Technology". **Audiovisual Instruction**. 8 (3), 52-53.
- _____ (1989). Field of Study. Ed: M. Eraut. **The International Encyclopedia of Educational Technology**. Oxford, UK: Pergamon.
- _____ (1996). "Instructional Technology: Contemporary Frameworks". Ed: T. Plomp & D. Ely. **International Encyclopedia of Educational Technology**. 2nd Ed. Cambridge, UK: Pergamon.
- ELY, D. & T. PLOMP (1996). **Classical Writings on Educational Technology**. Englewood, CO: Libraries Unlimited.
- ERKUT, H. (1995). **Analiz, Tasarım ve Uygulamalı Sistem Yönetimi**. Ankara: İrfan.
- FİDAN, N. & M. ERDEN (1994). **Eğitime Giriş**. Ankara: Meteksan
- FORSYTHE, G. S. (1997, November). DEFINITION 2. In S. Kulikowski. **On Defining Instructional Technology** (Online). Available: <http://www.it.utk.edu/jklittle/edsmt521/itdefine.html>
- GAGNÉ, R. M. (Ed.) (1987). **Instructional technology: Foundations**. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

- GENTRY, C. G. (1991). "Educational Technology: A Question of Meaning". Ed: G. J. Anglin. **Instructional technology: Past, present and future**. Englewood, CO: Libraries Unlimited.
- _____ (1995). "Educational Technology: A Question of Meaning". Ed: G. J. Anglin. **Instructional Technology: Past, Present and Future**. 2nd Ed. Englewood, CO: Libraries Unlimited.
- GÜLER, D. (1990). "Eğitim İletişimi Kavramı ve Sistem Yaklaşımı Açısından Eğitim İletişimi Sürecinin İncelenmesi". **Kurgu: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayını**. 8.
- HEINICH, R. (1984). "The Proper Study of Instructional Technology". **Educational Communications and Technology Journal**. 32 (2), 67-87.
- HEINICH, R., M. MOLEND & J. D. RUSSELL (1993). **Instructional Media and the New Technologies for Instruction**. 4th Ed. New York: Macmillan.
- KELLER, J. M. (1983). "Motivational Design of Instruction". Ed: C. M. Reigeluth. **Instructional-Design Theories and Models: An Overview of Their Current Status**. Hilldale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- KULIKOWSKI, S. (1997, November). **On Defining Instructional Technology**. (Online). Available:<http://www.it.utk.edu/jklittle/edsmt521/itdefine.html>
- LOCKHEED, M. E. & E. A. HANUSHEK (1996). "Concept of Educational Efficiency and Effectiveness". Ed: T. Plomp & D. Ely. **International Encyclopedia of Educational Technology**. 2nd Ed. Cambridge, UK: Pergamon.
- MARRINER-TOMEY, A. (1989). **Nursing Theorists and Their Work**. St. Louis: C. V. Mosby.

- MULDER, M. (1996). "Cost Effectiveness of Training Courses". Ed: T. Plomp & D. Ely. **International Encyclopedia of Educational Technology**. 2nd Ed. Cambridge, UK: Pergamon.
- NEWBY, T.J. , D.A. STEPICH, J.D. LEHMAN & J. D. RUSSELL (1996). **Instructional Technology for Teaching and Learning: Designing Instruction, Integrating Computers and Using Media**. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- OKAN, K. (1983). **Eğitim Teknolojisi: Yöntemler, Teknikler ve uygulama**. Ankara: Okan.
- ÖZÇELİK, D.A. (1990). "Eğitim İletişimi". **Kurgu: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayını**. 8.
- PLOMP, T. & ELY, D. (Ed.) (1996). **International Encyclopedia of Educational Technology**. 2nd Ed. Cambridge, UK: Pergamon.
- REIGELUTH, C.M. & R.J. GARFINKLE (1994). **Systemic Change in Education**. Englewood Cliffs, NJ: Educational Technology.
- REISER, R. A. & D ELY (1997). "The Field of Educational Technology an Reflected Through its Definitions". **Educational Technology Research & Development**. 45 (3), 63-72.
- ROMISZOWSKI, A. J. (1996). "System Approach To Desing And Development". Ed: T. Plomp & D. Ely. **International Encyclopedia Of Educational Technology**. 2nd Ed. Cambridge, UK: Pergamon.
- SAETTLER, P. (1990). **The Evolution of American Educational Technology**. Englewood, CO: Libraries Unlimited.
- SEELS, B. B. & R.C. RICHEY (1994). **Instructional Technology: The Definition and Domains of the Field** Washington, DC: AECT.
- SILBER, K. (1970). "What Field are we in, Anyhow?" **Audiovisual Instruction**. 15 (5), 21-24.

SILVERMAN, R. E. (1968, January). Two Kinds of Technology. Educational Technology, 3.

ŞİMŞEK, A. (1996, Eylül). **Eğitsel İletişimde Çokortamlı Teknolojik Gelişmeler**. Üçüncü Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

_____ (1998). **Eğitim İletişiminde Kimlik Arayışı**. Baskı için verilmiştir.

VAUGHAN, H. W. (1997, November). DEFINITION 4. In S. Kulikowski. **On defining instructional technology** (Online). Available: <http://www.it.utk.edu/jklittle/edsmt521/itdefine.html>